

Reformeszmeék hazai tanügyünk terén 1846-ban.

(III. és befejező közlemény.)

A szabadság érdekében *függetleníteni, önállósítani* kívánja a Pesti Hirlap tudós tanügyi politikusa a főiskolai tanügyet.

Az ez irányú *követelményei* a tanszabadság classicus földjén Németországban létező szabadság állapoton is túl tesznek.

1. Követeli mindenek előtt, hogy az egyetem, a főiskola s így a tudomány *egyházi, papi befolyás alá ne kerüljön.*

Tudós írónk nem tartozik azok közé, kik a középkorban csak sötétséget, tudatlanságot és babonát látnak.

Ő tudja azt, hogy a középkor szellemi szabadságunk egyik főtenyezőjévé vált, midőn a tudományegyetemeket megteremtette. Ő tudja azt is, hogy ezen egyetemek „a középkori ezéh-rendszer analogiájára keletkeztek s így *önálló, szabad autonom testületek voltak* és pedig a szabadságnak védői, a köztudat, a kormány és törvényhozás tényezői.“¹ (Még mi is megfelelünk annak daczára, hogy éppen újabb időben az egyetemek történetét kiváló jeles kutatók új megvilágításba helyezték, hogy a pápai és császári világhatalmak mellett ott volt mint önálló harmadik világhatalom: az egyetem.)

De tudja tudós szerzőnk azt is, hogy épen ezen ezéh-rendszerrel az egyetemek testére oly formások is rakódtak le, a melyek a haladó korról fölöslegessékké váltak.

A fölösleges még magában véve nem baj; sőt az egyetem ezen formáiban, a melyek az egyetemek középkori eredetére és hatalmára emlékeztetnek, nemesak kegyeletes ereklyéket, hanem nevezetesen „a promotiókban és disputatiókban — a melyek

¹ Pesti Hirlap 1846. 773. sz. 345. l.

útján a tanuló egyén a tudományos világnak mintegy ujonczából s inasából legénynyé s mesterré lesz — még jót is lát, a mennyiben e promotiók a kézművesek remekléseihez hasonlítanak s czélszerűen intézve a tudományos haladásnak csak hasznára válhatnak.“¹ De bajt képeznek e formaságok akkor, „ha ezen formaságok mellett a középkori egyetemek *valódi szelleme, függetlensége* egész kiterjedésében helyre nem állítatik.“ E nélkül „ezen intézetek soha sem lesznek azok, a miknek lenniök kell, a nemzeti tudományos kincsnek rakhelyei, a tudományok növényházai.“²

Végre tudja a tudós író éppen az egyetemek történetéből azt is, hogy az egyetemek éppen ezen tudományos szabadságát és nemzeti önálló jellegét a papok veszélyeztetik, midőn azok mint papi rend, mint *casta* behatolnak az egyetembe s a tudomány művelését lefoglalják. „A szellem teljes emancipatiója, a tekintélyek békői alól való felmentése s más, idegen, nem tisztán tudományos czélok kizárása csak azóta van, mióta az iskolák *világjak* kezébe jutottak. Mert a tudomány csak a szabadság földében s csak ott virágozhatik, ha *önmaga miatt műveltetvén, idegen czélok szolgálatára nem használtatik; ezen szabadság pedig érdekelt castok szellemével össze nem fér.* És így — véleményünk szerint — a tudományos haladásra multhatlanul szükséges a tudományok *secularizálása.*“³

Arany szavak! a melyekről reakziós korunknak sem szabad megfeledkezni!

2. De a tudós író korában nem annyira az egyház, mint az állam veszélyezteté a tudomány szabadságát. Ezért is a tanzsabadság második követelményét abban látja, hogy a *főiskolai tanügyet az állam se foglalja le maga számára.* A mint fentebb — a bajok ismertetésénél — láttuk volt: az állam nyeli el a tanügy terén is a társadalmat, úgy hogy a tanárokat kiveszi a társadalom hatási köréből s ezzel megszünteti a tanároknál a versenyt, rossz fizetésével megakadályozza, hogy jelesebb tehetségűek tanári pályára lépjenek, szabad rendelkezésével (kinevezi de el is bocsáthatja szabadon) és mindenben fölöttük gyámkodó

intézkedéseivel (tankönyv, tanmód) szolgálalkületet kelt a tanároknak, kik végre is nem a nevelő, hanem az oktató; nem a hivatás, hanem a hivatal szempontjából fogják fel állásukat s nem ritkán sinecurává alacsonyítják le.

A tanítványok is szolgálai lelkülettel foglalkoznak a vizsgák s nevezetesen a megélhetést és boldogulást biztosító bizonyítvány kedvéért a tudománnyal.

Mínt hogy pedig nemesak az állami, hanem egyéb intézeteken levő tanulók is állami, sőt magán hivatalnoki alkalmaztatás érdekében kénytelenek e bizonyítványt állami intézeteknél megszerezni: ugyanezen alantas szellem és szempont érvényesül a többi tanintézeteknél. A tanügynek állami monopoliума tehát véstetlesen nehezedik a hazai tanügyre. Az elmaradást, a stagnálást különben mi sem mutatja világosabban, mint azon tény, hogy az állam a haladó tudomány követelményeivel — nevezetesen a természettudományok terén — mitsem törődik.¹

3. A tudományok körülsánczolt várába rést kíván ezért is nyitni, hogy a *hivatásérzet* szabadon vihesse be azokat, kik tanítani, tanulni akarnak. E kor jeles férfiai a privatdocentura — a magántanárság intézményében látják e szabad, a tudomány természetének megfelelő fejlődésnek biztosítékát: „független privatdocensek, az iskola kényszer megszüntetését kívánja a Pesti Hírlap anonymusa;² s ugyancsak ő csakis a privat oktatók intézményének meghonosításában látja a tanszabadság főtényezőjét.³ Domanovszky azt kívánja, „hogy a tanítók száma szaporíttassék, hogy mindenki, ki tehetséget és hajlamot érez a tanításhoz, léphessen fel.⁴ E privatdocensekben lát „igaz tanárokat, kik szabadon maguk tették magukat professzoroknak;“⁴ s ezen intézményben látja azon forráspontot, a mely a német egyetemekre mindig új és friss életet folytat;⁴ mert az anonymus szerint „független, fiatal erejű s ezért kedvvel s szeretettel dolgozó munkások segítik elő tárgyat és előadást szabadon választó, meggyőződésüket követő tudósok, kiket az igazság fejtegetésére,

¹ Prot. egyh. és isk. lap 1846. 348 l.

² Pesti Hírlap 1846. 305. l.

³ U. o. a nov. 5-iki 773 sz.-ban.

⁴ Prot. egyh. és isk. l. 1846. 398 l.

az ismeretek terjesztésére s világosítására nem a status részéről jövő felhatalmazás jogosít fel, hanem szabad önbizalom, kedv és lelkesülés ragad.¹

A privátdocensi intézmény ily szabad alapra fektetve legkevésbé sem veszélyeztetné akár a tudományt, akár az államot. Nem, „mivel éppen a szabad verseny teszi lehetetlenné a hamis tanok meggyökerezését és felvirágzását.”² Nem azért sem, mivel épp úgy Domanovszky, mint a Pesti Hirlap anonymusa szerint a privátdocentura habilitációval van egybekötve, azaz magántanár fellépését megelőzőleg köteles szigorú vizsgát megállani és pedig az illető tudományos testület előtt, a mely vizsgáról csakis tudományos intézet hozhat igazságos ítéletet,³ avagy Domanovszky szerint köteles egy e végre rendelt bizottmány előtt vizsgát tenni, a ki is megfelelés esetében *bármely* intézetben habilitálhatja magát. Döntő tehát a habilitációnál semmiféle protectios, esetleg a tudományhoz nem is értő hatóság, hanem határoz kizárólag maga az a tudományos testület, a melynek kebelében szándékozik az illető egyén felolvasásokat tartani, avagy egy e czélra kirendelt s a tanárt *bármely* intézetre képesítő testület.

A magántanárságra az önálló tanulmányozásra azonban nevelni kell; a nevelés és a tervszerűleg támogatott oktatás útján biztosítani kell a tanári succrescentiát. Midőn a magyar protestans oktatók közgyűlése a tanügyi reformműről tanácskozott — legfőbb jelentőségűnek tartotta, hogy a tanárok száma szaporíttassék s hogy már korán szemlélendők ki egyesek, kik a kellő vezetés mellett kedvüket leljék tanári hivatásukat.⁴ Boldogúlt édes atyám, Schneller Vilmos, kőszegi lelkész — ugyancsak a Prot. egyh. és isk. lapnak 1846-iki évfolyamában a lelkészi succrescentia és a vizsgák kérdésével foglalkozott behatóbban s az elsőre nézve szintén azt kívánja, hogy már a lyceumon figyelemmel kísérendők azok, kik lelkészi pályára kívánnak lépni, hogy ezeknek olvasmányaikban a tanárok kezükre járjanak, hogy mielőtt a külföldre indulnának a hallgatandó collegiumokra,

¹ Pesti H. anonymusa nov. 5-iki 773. sz.-ban.

² U. o. a 313 l.

³ U. o. a 773. sz.-ban.

⁴ Prot. egyh. s isk. lap. 1846 33. sz. 780 lap.

a megfelelő tankönyvekre figyelmeztessenek, hogy hollétükről, tanulmányaikról tudósítsák a superintendenst, hogy visszatérve a külföldről, az egyházmegyében létező olvasó társaságba lépjenek be, a lelkeszi konferenciákon vegyenek részt s így lelkiismeretes munkával éljék be magukat jövődi hivatásukba.¹

Ezen személyi érdeklődés azonban nem kívánta a leendő egyházi vezető férfiakat egy létező bizonyos irányhoz lekötöni, avagy tanulmányaikat a vizsga szempontjának alárendelni. Atyám ellenkezőleg a vizsgát kívánta a tanulmányoknak alárendelni, amennyiben szerinte nem a tankönyv betanulását, hanem első sorban az olvasott könyvekből készült kivonatok bemutatását, valamint saját munkáik szemelvényeinek felolvasását követelte a vizsgára lépő candidatustól. A vizsga ezélja tehát nem a betanulás, hanem a tanulmányozás beigazolása volt, oly vizsgai ezél, a mely tudományos szempontból egyedül igazolható. S a mily emelkedetten — az akkori gyakorlattól eltérően — gondolkozott a vizsgáról: oly magasan gondolkozott a vallási meggyőződésnek egyházi kötöttségéről. Kételkedést kívánt az egyház dogmáival szemben, de a tanulmányozás útján oly keresztény műveltségre való felemelkedést, mely a mint egyrészt a habozást megszünteti: úgy másrészt nélkülözheti a symbolikus vagy akár mily könyvekre való esküvést.² A keresztény ember szabadságának az eszméje, a mely ez atyáskodó kormány intentióival oly határozottan ellenkezett, e férfias szavakban nyer kifejezést.;

Önállósítani a tanulmányozást és ezen tanulmányhoz kötni a vizsgát, de nem a vizsgának a tanulmányozást alárendelni: ez volt még a theol. képzésnek is felmerült eszménye. Mennyivel inkább értjük a Pesti Hirlap tudós pedagógusának azon nagyszabású követelményét, mely szerint ő a tanügyet a tan-szabadság szellemének megfelelően még a kormányzat dolgában is egészen magára kívánta állítani. A tanítók hivatásuk szent-ségében, a tanítványok a jövőjükérti felelősség érzetében bírják a köteleesség teljesítésének erejét s nem szorúlnak a fölöttes hatóság törvényszerű igazító s büntető hatalmára.³ Nem hiába

¹ Prot. egyh. és int. lap 1846. 33. sz. 832. stb. 1.

² U. o.

³ Pesti Hirl. 1846. nov. 5-dik 773. sz.

foglalkozott e tudós paedagogus a virágzó középkor egyetemi ügyével, a mikor ugyanis az egyházi és császári hatalom mellé állott, mint egyenrangú harmadik világhatalom: az *egyetem*.

Nem oly behatóan, mint a főiskola ügyével foglalkoznak a múlt század 40-es éveinek ideálistái a középiskola szervezetiének, ügyrendének kérdésével. A tanszabadságnak eszméje még fureationális megszorítással sem hatolt be e térre; sőt a mellékesen tett megjegyzésekből arra következtethetünk, hogy tulajdonképpen túlságos volt a középiskolán a szabadság, hogy ne mondjuk az önkény, sőt a visszaélés. Nemesak hogy *felmentések* léteztek egyes tantárgyak tanulása alól, hanem gyakoribb lehetett különösen más tanintézetbe való átlépéskor egyes iskolaosztályok átugrása is. Csak így értjük a magyar protestáns oktatók azon határozatát, a mely szerint más intézetbe való átlépésnél a tanulmányra szánt időt nem szabad megrövidíteni, sőt ellenkezőleg, ha a tanítvány az áthelyezésre nem alkalmas, az időt meg kell nyújtani;¹ általában pedig tanfolyamok összevonása helytelenített.² Bizonyára tekintettel e patriarchalis felfogásra és kezelésre s a főiskolákra menők készületlenségére kívánta ugyanesak e gyűlés, hogy a gymnasiumból kilépők számára bizonyos neme az *érettségi vizsgálatnak* szerveztessék.³ A bizonyos számú évfolyamoknak a gondolata és követelménye a tanszabadság teljes elismerése mellett is behatolt még a főiskolák körébe. Nemesak a prot. oktatók gyűlése kívánja azt, hogy a zay-ugrócezi gyűlési határozat értelmében, úgy mint tényleg Késmárkon a jogi tanfolyam két éves legyen; hanem Domanovszky is, a tanszabadság feltétlen híve is kívánja, hogy „a tudományok folyamata az évek egy minimuma által korlátoztassék.”⁴

V. De mind ezen intézkedések, melyek akár a főiskolai, akár a középiskolai tanügyre vonatkoznak, — alárendelt jelentőségűek, mivel a tanügy javulásának és reformjának igaz feltétele és kezessége a *személyi tényező*, nevezetesen a *tanárnak ethisált egyénisége*, vagyis *igazi tanári személyisége*.

¹ Prot. egyh. és isk. lap 1846. 780.

² Pesti Hírlap szept. 9. sz.

³ U. o. — ⁴ Prot. egyh. és isk. l. 1846. 398. sz.

A tanári személyiség nem érvényesülhet, ha a tanár csak tanít. Kényelmesebb az oktatói, csak tanítói s az erkölcsivel mitsem törődő tanári állás; helyén is van a már érett ifjakkal szemben, a midőn a tudományos elmélyedés és ezen elmélyedés eredményének előterjesztése a tanár teljes idejének és erejének koncentrációját megköveteli: de máskülönb a tanítói egyednek egyesíteni kell személyében a tanítót a nevelővel,¹ a ki ép úgy számol a helyi viszonyokkal, az iskola nemekkel, mint a tanulók egyéniségével is.²

Korunk, mely a nevelői oktatás szükségességét tán épp azért, mivel ma az ritkább — emelte tudatra — oly gyakran sülyeszi le a professzort egyszerű óraadó hivatalnokká. Ezen tényleges állapot ellen foglal állást Lugossy, midőn székfoglalójában a tanító mellett oly élesen hangsúlyozza a *nevelőt*.

Csakhogy a tanár nevelői állásának felfogása is — különösen átmeneti korban, a mely ellentétekben oly gazdag — egészen téves lehet.

Vannak, kik a nevelői ténykedés sikerének kezességét a *tekintélyben*, mások az *engedékenységben* látják. A tekintély egyoldalú hangsúlyozása, mely „a föltétlen szigor elveit követi — megöli a *szeretet* gyöngéd csiráit“; míg az egyoldalú, vagyis „feltétlen engedély elvei sírt ásnak a *tisztelet* szent indulatának“.³ Szeretet és tiszteletre van a nevelőnek szüksége; *szeretetre*, melynek nem aljas pajtáskodáson, sem aljas hizelgésen, az ifjúság gyarlósága iránti hizelgésen kell épülnie: *tiszteletre*, melynek nem zsarnoki durvaságon, sem az ifjúság köréből feszes eltávolodáson kell alapúlnia“.⁴ Ezen igaz szeretet és tisztelet virága a bizalom. „Csak is az ifjúság bizalmának megnyerése vezet célhoz“. Ezen bizalmon alapuló viszony — a barátság viszonya, a melyből égi kezek szövik a többi nevelő viszonyokat (Odysseus és Telemach; Jézus és tanítványai). Ez alapon intézi Lugossy az ifjúsághoz emez emlékezetes szavakat: „Igenis! a fegyrendszer, melyet én közöttetek követni akarok, *nem* a szigor, sem a lágyság egyoldalú elvéből induland ki, hanem a barátság tiszta kútfejéből veszi szökponjtját, s úgy

¹ U. o. 938. l. — ² U. o.

³ Prot. egyh. és isk. lap 1846. 944 l. — ⁴ U. o.

hiszem, egész nevelő pályámat tisztán terjesztem szemeitek elébe, midőn magamat egy pár rövid szóval *ifjúság barátjának* diesekedve nevezem“.¹

Hogy pedig miben áll ez a barátság: megvilágosítják a következő, Pál apostolra emlékeztető magyarázatok. A baráti szív *türelemes*, de idegennél nyíltabb és őszintébb a feddésben; a baráti szív *könnyen megbocsát* a maga részéről: de annál szigorúbb bíró a közjót és általános erkölcsiséget érdeklő pontokban; a baráti szív *a szeretet hófehér palástja alá rejtí a gyarlóság tévedéseit*: de cherubi lángfegyverrel kel ki a jellem szennyeit tanúsító aljasság ellen; a baráti szív *kegyel* — de nem önérdékből, hanem az erény magas becsű helybenhagyásából; a baráti szív *fenyít*: de nem bosszút állva; hanem erkölcsi elégtétel és javítás végett; a baráti szív *eltaszít*: de csak akkor, ha az erkölcsi törvények fensőbb kötelességei kívánják“ (a rák orvosolhatatlansága esetében azt még a szívből is kitépi) . . . „Nem a félelem tehát az, a mi az ily tanító-előtt a nemesen képzett ifjúi szívet meghajolni készíti, hanem az *erény kölcsönös elismerésén s becsülésén alapuló tisztelet*“; s közeledésre inti nem az engedékenységgel és lágyssággal, hanem az *emberszeretettel jótékony melegétől áthatott nyájjassággal és szelíd bánással*, mely felé, mint éltető s sugarú tavaszi nap felé, önkénytelenül fordulnak az ifjúi szívek tárt kelyhei“.² Ezzel a barátsággal, a legnemesebb értelemben vett ezen tanuló-társi viszonyonnyal kínálja meg Lugossy tanítványait.³

Ily érzület csakis oly férfiúban élhet, a ki hivatásának nagyfontosságától, feltétlenül kötelező, de egyszersmind boldogító erejétől is át van hatva. Lugossy szerint „a tanító erejének egész munkásságát iskolája virágoztatásának, s idejének minden percét tanítványainak műveltségre és boldogságra való vezetésére szentelje“ s „jutalmát csupán önkeblének megnyugtató helybenhagyásában és kevés jók és bölesek méltánylásában, mindenek fölött pedig fáradalminak tanítványit boldogító sikerében keresi“.⁴ Feladata nem az, „hogyan szakkönyveket töltsön tanítványaival, hanem kedves társaságukban épülésükre, töké-

¹ Prot. egyh. és isk. lap. 1846. 944. l.

² U. o. 945. l.

³ U. o. 946. l. — ⁴ U. o. 935. l.

lyetesevésükre napjainak nagyobb részét feláldozza, hogy ő bennük s általuk hazájának javát, az emberiség haladását, az anyaszentegyház virágzását erejének parányi mértékéhez képest előmozdíthassa“.¹

Lugossy tudja azt, hogy a tanári hivatás ezen felfogása még nem hatolt be a köztudatba. Szükségesnek tartja, hogy ezen felfogásnak épen székkfogalójában adjon kifejezést. Hisz még nem rég múlt el azon középkori felfogás, a mely szerint a tanár valamely idegenszerű, a művelt világi rendek állásától osztályszerint elkülönült kasztszerű — a pallérozott osztályoktól különbözőségét még öltönyével, sőt annak színével és szabásával jelölő hivatalnokot képviselt. A társadalmon kívül foglaltak állást s a véletlentől függött, hogy a társaság a tanárt brahmannak, avagy páriának, illetőleg magusnak avagy udvari bolondnak tekintse s e szerint bánjon el vele.² Újabb időben az *értelem* (illetőleg az ész) kivívta jogát s ezzel a tudományok s a tudományokkal a tanárok is az emberi törekvések sorában a nekik megfelelő rangot kiküzdötték; — egyelőre elvben ugyan, de még nem tényleg. Tényleg ugyanis akárhány tanítóban a patronus csak bérenczet lát, a kit ő fizet s kivel azért is kedve szerint rendelkezik.

Ezt a felfogást útasítja vissza férfiasan Lugossy székkfogalójában. Az magában véve, hogy valaki bérilletményt kap, még nem declassirozza az embert. Hisz minden állami hivatalnok is díjaztatik. A fontos az, hogy *munkáért* kapjon díjat s lényeges az, hogy *minő ezen munka*.

A tanár mint *tudós* — a meglevő ismeretek kincs-tömegének letéteményese és gyarapítója; mint *nevelő* pedig eme kincs-tömegnek átadója az új ivadék számára.

Ezen kulturkincs az emberiségnek növekvő öröksége. E kincs gyarapításában és átplántálásában fáradozók az *emberiség* érdekét szolgálják: s így maguk is ténykedésükkel az emberiség magas talapzatára emelkednek fel.³

A mily *magas* e hivatás, épp oly *mélyreható* s *messzire*

¹ Prot. egyh. és isk. lap. 1846. 942. l.

² U. u. 947/8.

³ U. o. 949. l.

terjedő. Ezen általános emberi érdekű hivatást ugyanis a *szülőknek*, illetőleg a *statusnak* kellene teljesíteni az által, hogy ezt az oktatók és nevelők teljesítik: ők állnak be a szülők és statusférfiak munkatársaiul, vezérelve az ifjú nemzedéket a boldogságra és tökéletességre.¹ Az oktatók és nevelők az emberi társadalom szentek szentjébe, termő és áldó életforrásába, a családba is behatolnak, annak egyik nagy munkáját végzik s kihatnak az egész nemzetre, az államra, midőn az ifjú nemzedéket, mint a status nagy bizományosai, a haza sajátos kulturafeladatának megoldásába benevelik.²

Ezen magas, mélyre és messzire ható hivatást a nevelő és oktató csak kettős feltétel alatt oldhatja meg; csak akkor, ha nemcsak élőszóval oktat, hanem egész személyiségével, személyi teljes odaadással nevel; ha sohasem feledkezik meg arról, hogy épen ezen hivatás kíván „legtöbb lelkiismeretességet, haszonleséstől tisztaságot, nemes önmegtagadást, napokon és éjjeleken szakadatlanul átvonuló erőfeszítést, Stoa szellemű higgadt erényességet;”³ mert „az ifjúság képzékeny *szívének* igen nagy szüksége van arra, hogy azokban, kiknek tekintélye és gyámsága lépteit vezérli . . . feddhetetlen erény példányképeit bírja.”⁴ De nemcsak a nevelőnek nem szabad soha az ethikai személyiség hatalmáról és nevelői jelentőségéről megfeledkeznie, hanem a társadalomnak sem. Kell, hogy a társadalom is méltányolja az oktatók és nevelők szent hivatását, s azok erkölcsi személyiségét tiszteljük; mert az ifjúságra csakis akkor hathatnak áldólag, ha az ifjúság a nevelőket és oktatókat „világilag is tisztelőben és becsültetésben állani látja s ne lássa kigúnyoltatva legszentebb érzelmeit azok megaláztatásának, megbecstelenítésének botránkoztató jelenségei által.”⁵ Már pedig „tán semmi által sem lehet a tanító tekintélyét, az ifjúság bizalmát inkább tönkre tenni, mintha a tanítót egyszerű zsoldosnak tüntetik fel;”⁶ és pedig oly zsoldosnak, „a kinek anyagi hely-

¹ Prot. egyh. és isk. lap 1846. 949. l.

² U. o. 949. l.

³ U. o. 947. l.

⁴ U. o. 948. l.

⁵ U. o. 948. l. — ⁶ U. o.

zete, anyagi jutalmaztatása a legkiáltóbb aránytalanságban áll érdemlegességével";¹ holott a nevelőleg tanítónak „magasb nemű kötelességei egyedül erkölcsi felfogás alá esnek s nincs számítás, mely e kötelességeket a bér filléreinek kulcsa szerint feltaglalni képes volna“. Épen ezen „*megjutalmazhatlanság* felemelő érzése az, mi az önáldozás szakadatlan lánczából álló tanítói helyzet valódi érdemét teszi“.²

Így kívánja Lugossy a tanítót és azzal együtt a nevelésnek és oktatásnak ügyét alantas helyzetéből kiemelni és pedig azért, hogy ép úgy a tanítóknak, mint a társadalomnak köztudatába akarja juttatni, hogy nem az óraadás, nem bizonyos mennyiségű ismeretnek birtoka és közlése teszi a tanítót nevelővé, hanem csakis az emberiség eszményi érdekeinek személyi odaadással teljesített szolgálata. Ezen szolgálat ép úgy, mint az erkölcsösség, nem esik semmiféle *mennyiségi* mérték alá. Oly nagyjelentőségű, az egész emberiség érdekeivel, a szülők és az állam legszentebb kötelességeivel összefüggésben álló e hivatás, hogy az minden egyéb hivatások fölé emelkedik. A mennyire igaz az, hogy ezt pénzzel méltóan díjazni, jutalmazni nem lehet: ép oly gyalázatos az, hogy „nincs helyzet kerek ég alatt, melynek anyagi jutalmaztatása érdemlegességével kiáltóbb aránytalanságban álljon, mint a tanítói helyzet“.³ Felvilágosodott korunk legjobbjai, legbölcsebbjei elismerik e helyzet fonák voltát, mióta az értelem a maga jogát kivívta, a tudományokat és ezzel a tudósokat, s a tudomány és műveltség érdekében önzetlenül fáradozók munkáját és mi több — e személyi odaadással végzett munkának személyesítőit — értékükben mindinkább még a társadalomban is elismerik és méltányolják.⁴ Az ember igaz értékesítője nem a munka, hanem a munkás személyisége, nem a cselekedet, hanem az érzület.

Ezen elv, a személyiség elvének győzelméért küzd nyíltan

¹ Prot. egyh. és isk. lap. 1846. 947/8.

² U. o. 948.

³ U. o. 948 l.

⁴ A legfőbb körökbe hatol be legnehezebben az értelem e korszaka. A hadnagyocska udvarképes: de a tanár, a tudós csak akkor, ha címerek, címek elfelejtetik az udvarral, hogy az illető csak tanár, csak tudós.

és oly ékesen Lugossy. Ezen elv erejében kívánja a növendéktől is, hogy ő is önzetlenül, tekintet nélkül a vizsgára, az elismeretetésre — teljesítse kötelességét, mivel „a kötelességek szerény érzete, hűséges és angyaltiszta teljesítése teszi az ifjúkor *egyedüli* ékességét, szeretetreméltó voltát, veti meg jövőendő erényei és boldogsága bízatos alapját“.¹

Magukat a szerzőket szólaltattam meg ezen tán túlságosan terjedelmes, de mindenesetre nagyon tanulságos közleménnyel, a mely világosan mutatja, hogy hazánkban is, a nyugati kulturának ezen keleti határán mennyire érezték a nevelés és oktatásügy állapotának nagy bajait, de mennyire ismerték annak mélyebb alapjait, s mily tudatosan és határozottan utaltak a baj gyógyításának eszközeire s módjaira. Világos diagnosis organikus felfogással és ez alapon ajánlott gyógyszerek és gyógykezelés jellemzik pedagógusaink kijelentéseit. A nevelés és oktatásügy fontosságának tudata nincs meg: ezen fontos ügy iránti érdeklődést tömörülés, szaklapok, közlemények, jó tankönyvek kiadása útján kívánják felkelteni. Átmeneti a korszak, ezért is ellentétekben hullámozik: ezek magasabb egységbe oldandók fel.

A középiskola terén a humanizmus és realismus ellentétei uralkodnak, az együvértartozó szétszakítva eltorzúl: a humanizmus élettelen philologiai szörszálhasogatásba, a realismus a holt nyelvnek galvanizálásába fajul el; amott nincs idealizmus, szellem, itt pedig csak álélet tengődik. A humanum ép úgy, mint a reale az *egy* életnek különböző megnyilatkozása. Emberi szellem test nélkül nincs; de alantas fokú a test szellem nélkül. Ezért is az *egységes középiskolának* eszméjét hirdeti már 1846-ban az emelkedett szellemű szerző és pedig úgy, hogy a szellem; a humanum vezessen a test, a realis ismeretek alárendeltségével. Távoly van azonban a szerző, hogy a realiaknak elkülönült létének jogosultságát tagadná. A gymnasium mellett a *realiskola* jogosultsága mellett foglal állást, a melyet a polytechnicum tetéz be.

Új szellemű iskolát kíván, a melynek ezért is tanítási

¹ Prot. egyh. és isk. lap. 1846. 943. 1.

alakja is megújul. Tűlsokat tételez fel, a növendék feje fölött szállnak el a felolvasási rendszer ígői; s túlkeveset tételez fel; a növendék feje, értelme alatt áll a magoltatási rendszer: a növendék szívéhez kell férni, álláspontjára kell leszállani, hogy fokenként felemeljük őt, követni kell az alkalmazkodási rendszert. A *személyiség* jelentősége, a pedagógiai tevékenység vezérlő elve lép elibénk.

Ügyanezt kívánja az *ethikai* nevelés is. Az átmeneti ellentétekben hullámzó korszak a rigorismus és az engedékenység végleteiben tehetetlenkedik: a tiszteletnek és a szeretetnek a kölcsönös baráti bizalom érzelmeiben kell egyesülnie, hogy a nevelő így tényleg fel is emelhesse az ő lelkéhez növendékét.

A személyiség szabad kifejlődése és érvényesülése a tudomány terén: ez az egyetemnek feladata. El a békókba szorító szakiskolai eszményekkel! El a szabad tanulmányozást fékező vizsgarémekekkel. Tanszabadság, az egyetem éltető levegője; tanítson kiki a legjobb meggyőződése szerint, s kiki hallgasson szabadon választva a tanárt és tantárgyat tehetsége, hajlama szerint. Ne a vizsgához alkalmazkodjék a tanulmányozás, hanem a tanulmányozáshoz alkalmazkodjék a vizsga is. Nyíljon meg ezért a főiskola mindenki számára, a ki tanulni akar, s a magántanárság intézményében mindenki számára, ki tanítani akar.

Az *érettségi* vizsga biztosítsa a hallgatás sikerét; s a *habilitatio*, — a mely fölött csakis a tudósok határoznak — a tanítás sikerét. Önmagában álljon a főiskola tanügyi szempontból. Csak az igazság szabad kutatása biztosítja az *igaz* alapokon nyugvó bizodalmat és szeretetet az állam iránt. Az egyház hatalma alól felszabadult tudomány legyen ment az állami gyámkodástól is. Nemesak a tudomány, hanem az államnak igazi érdeke ezt kívánja.

A modern állam és tanügy eszménye, a mely 1848-ban oly elemi hódító erővel ragadta meg atyáinkat s mely 1849 után oly gyökeresen alakította át a középiskolát s egyetemünket, — már 1846-ban minden külföldi közvetlen indítás nélkül éles körvonalokban, mély alapvetéssel áll meghatóan előttünk.